

Pored ovog razlikovanja između usmenog i pisanog jezika, koje svakako može olakšati izbor praktičnih rješenja, nije manje važno uočavanje i precizno određivanje odnosa između govornika i slušača, odnosa između pošiljaoca jezične poruke i njezinog primaoca. Izvan je svake sumnje, bar iz perspektive naše društvene situacije danas, da u onom slučaju kada govornik odnosno pošiljalac jezične poruke vrši funkciju društvenog instrumenta, posrednika, kada je u funkciji nosioca javnih društvenih službi, izvan je svake sumnje da se govornik u takvom slučaju mora služiti onim jezičnim (komunikacijskim) medijem koji slušač prima s najmanje smetnji, tj. onim jezikom kojim govori onaj koji sluša, a ne – kao što je dosad nerijetko, pa i u načelu bivalo – onim jezikom kojim onaj koji sluša ne govori.

I na kraju jedan citat iz pera P. J. Proudihona u kojem je riječ o modelu socijalističkog društva i koji izražava neke osnovne društvene pretpostavke rješavanja one jezične problematike o kojoj sam ovdje govorio: »*Društvo se ne smije smatrati hijerarhijom funkcija i ovlaštenja, već sistemom ravnoteže među slobodnim silama, u kojem je svakome osigurano da uživa ista prava pod uvjetom da ispunjava iste dužnosti, da dobije iste prednosti u zamjenu za iste službe.*«

RAZVOJ HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA U 20. STOLJEĆU*

Ljudevit Jonke

1

Vrlo je zanimljiv put razvitka hrvatskoga književnog jezika u 19. stoljeću. O tome sam na temelju vlastitih ispitivanja pružio dokumentirano svjedočanstvo u knjizi »Književni jezik u teoriji i praksi« (Zagreb, 1965).¹ Kao što se u njoj razabire, borba za tip književnog jezika i njegova pravopisa započela je g. 1836. i završila se potkraj 19. stoljeća, pojavom »Hrvatskog pravopisa« prof. Ivana Broza g. 1892. i pojavom »Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika« prof. Tome Maretića g. 1899. Po tim djelima, koja nadopunjuje u istom duhu sastavljen »Rječnik hrvatskoga jezika« prof. Franje Ivekovića i Ivana Broza g. 1901. u dvije omašne knjige, utrt je čvrsti put i solidna osnova za dalji razvitak hrvatskoga književnog jezika u 20. stoljeću na temelju novoštokavskih ijekavskih govora i fonetskog pravopisa. Kako su takva načela proklamirana za književni jezik Hrvata i Srba već g. 1850. u poznatom Bečkom književnom dogovoru, koji su potpisali Karadžić, Daničić. I.

* Referat na VI međunarodnom slavističkom kongresu u Pragu, u kolovozu 1968.

¹ Lj. Jonke, »Književni jezik u teoriji i praksi«, Zagreb, Znanje, 1965, str. 9–175. Prvo. nešto kraće izdanje izašlo je u Zagrebu 1964. i u njemu se o tom pitanju raspravlja na str. 173–282.

Mažuranić, Kukuljević i Demeter, i kako ih je prihvatila i kneževina Srbija g. 1868, može se reći da su potkraj 19. stoljeća Hrvati i Srbi dobili jednaku osnovu za dalji razvoj književnog jezika, koja ipak nije bila potpuno identična zbog toga što su istočni Srbi prigrlili novoštokavske ekavske govore, premda je Bečki književni dogovor preporučio novoštokavske ijekavske govore da bi se postiglo što veće jezično jedinstvo.² Tako su dakle u 20. stoljeće Hrvati ušli s ijekavicom, a Srbi s ekavicom i u manjem dijelu s ijekavicom.

Brozov »Hrvatski pravopis« uveden je u hrvatske škole kao obavezni udžbenik, pa je s novim izdanjima i u kasnijoj redakciji prof. Dragutina Boranića (»Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika« g. 1921. i dalje, sve do posljednjeg izdanja 1951) stabilizirao latiničku pravopisnu normu sve do g. 1960. Pravopisnu ćiriličnu normu za Srbe učvrstio je prof. Aleksandar Belić g. 1923. svojim »Pravopisom srpskohrvatskog književnog jezika« i novijim izdanjima, također sve do g. 1960. U tom razdoblju, osobito djelatnošću prof. Belića, došlo je i do nekoliko razilaženja u tumačenjima fonetskog pravopisa, u pisanju velikih i malih slova, u interpunkciji i u pisanju glasova *h* i *j*, i dr. Prof. Boranić se više držao Karadžićeva načina pisanja (*odsjeći, odšetati, podčinovnik, nadcestar, odćušnuti*), a prof. Belić je polazio dalje u provođenju fonetičnosti (*otsjek, otšetati, potčinovnik, natcestar, otćušnuti, voćstvo*). Prof. Boranić je, kao i Broz, propisivao gramatičku, a prof. Belić logičku interpunkciju. Tako su se dakle u pravopisnu normu uvukle neke dvostrukosti, iako je većina pravopisnih propisa bila jednaka.

Maretićeva »Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika« doživjela je još dva izdanja, drugo g. 1931. i treće god. 1963. Prema njoj su priređivane gramatike ijekavskog izgovora za srednje škole sve do današnjih dana. Sam je Maretić priređivao školske gramatike sve do tridesetih godina 20. stoljeća, a u četvrtom deceniju učinio je to slijedeći Maretića prof. Stjepan Musulin, te u petom i šestom deceniju prof. Hraste, Živković i Brabec. Tako je polustoljetnim djelovanjem Maretićeve velike gramatike³ utvrđena gramatička norma hrvatskoga književnog jezika ijekavskog izgovora, dok je to isto za ekavski izgovor kod Srba izvršila Belićeva »Gramatika srpskohrvatskog jezika« od g. 1932. dalje, sve na temelju novoštokavskih govora i prakse hrvatskih i srpskih književnika.

Ali premda se sve to čini tako jednostavno i glatko, ipak uz taj glavni pravac razvoja djeluju i tradicije iz 19. stoljeća gotovo tri decenija, a i suprotnosti između narodnog jezika i prava književnog i stručnog jezika, te napokon nekoli-

² Vidi o tom »Skupljene gramatičke i polemičke spise Vuka Stefanovića Karadžića«, Beograd, 1896, knj. III, str. 299–303. (»Jednoglasice smo priznali da je najpravije i najbolje primiti južno narječje da bude književno...«)

³ T. Maretić, »Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika«, Zagreb 1899, 1931. i 1963. Najprikladnije je drugo izdanje iz g. 1931. (str. 1–631), jer je popravljeno i jer sadrži i Stilistiku koja je u trećem izdanju izostavljena.

ko puta ponovljena nastojanja za što većim izjednačivanjem jezika i pravopisa hrvatske i srpske književnosti, koji se u to čitavo vrijeme razvija u dva izgovora (ijekavskom i ekavskom) i u dva pisma (latiničkom i ćiriličkom).

2

Poznato je da se gramatičke i pravopisne promjene dosta sporo prihvaćaju. Spomenuti gramatički i pravopisni priručnici unijeli su u dotadašnji hrvatski književni jezik nekoliko uočljivih promjena: bilo je to u prvom redu uvođenje fonetskog umjesto etimološkog pravopisa kojim se pisalo u čitavom 19. stoljeću (*glatko* : *gladko*); zatim uvođenje pisanja *-ije-* u dugim slogovima i *-je-* u kratkim slogovima kao zamjena za stari jat umjesto dotadašnjeg *-ie-*, *-je-* (*mlijeko*, *vjera* : *mliĕeko*, *vjera*); i napokon preuzimanje novijih imenskih oblika za genitiv, dativ, lokativ i instrumental množine umjesto starijih (gen. mn. *žena* umj. *ženah*, dat. mn. *ženama* umj. *ženam*, lok. mn. *ženama* umj. *ženah* i instr. mn. *ženama* umj. *ženami*). To su samo najbrojnije promjene, ali bilo je i drugih, manje čestih. U većini slučajeva one nisu bile u skladu s prijedlogom Pravopisnog odbora iz g. 1877. koji je predlagao neznatnije promjene nego su nastale prema prijedlogu strukovnog odbora i naredbe kr. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, i to za banovanja Khuena Héderváryja, koji je zbog nasilnog vladanja bio omražen u Hrvatskoj.⁴ Zbog toga su mnogi književnici, novine i časopisi (Obzor, Vienac, Glas Matice hrvatske i drugi) i dalje pisali starijim, etimološkim pravopisom. Može se reći da je stariji pravopis generalno napušten tek g. 1918, ali je i poslije toga Hrvatska republikanska seljačka stranka pod vodstvom Stjepana Radića, urednika »Doma«, ostala vjerna etimološkom pravopisu sve do prisilnog raspuštanja g. 1929.

Čim se pojavila, Maretićeva »Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika« doživjela je nekoliko načelnih prigovora. U »Obzoru« g. 1899. prigovorio je prof. Antun Radić, brat Stjepanov, što je Tomo Maretić napisao Gramatiku mimoišavši najznačajnija djela hrvatske književnosti i osloivši se samo na djela Vuka Karadžića i Đure Daničića. »Vuk je poznavao materinski svoj jezik kao malo tko«, piše A. Radić u prikazu Maretićeve knjige. »Dobro. No kad je to bilo? Thesaurus, rječnik Vukov izašao je na svjetlo gotovo prije pedeset godina (1852). Ako je istina da mi Hrvati nismo u poznavanju svoga živoga jezika došli dalje od Vuka za ovih gotovo pedeset godina, onda je to doista sramota.«⁵ A u još većoj recenziji Maretićeve Gramatike Antun Radić u »Viencu« g. 1899. pod naslovom »Hrvatski književni jezik ističe svoju osnovnu misao još jasnije: »G. dr. Maretić ignoruje u svojoj gra-

⁴ L. Mrazović, Ob ustanovi hrvatskoga pravopisa. »Vienac«, Zagreb 1877, br. 11, 13 i 14. - Lj. Jonke: Književni jezik u teoriji i praksi, str. 103-105.

⁵ A. Radić, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika. recenzija. »Obzor«, Zagreb 1899, br. 144, 146, 147 i 148.

matici ne samo hrvatsku *književnost* prije Vuka, nego i poslije Vuka, a piše gramatiku hrvatskoga *književnoga* jezika. Hrvatski književni jezik ne može biti drugo, nego jezik hrvatske književnosti, pa tko ignoruje tu književnost i jezik kojim je pisana, ja ne razumijem, kako može pisati gramatiku hrvatskoga književnoga jezika.« Spominje uz to i »filološki jaram, koji se nameće hrvatskim piscima i čitaocima«. ⁶

I Vatroslav Jagić stavlja Maretiću g. 1900. u svojem »Archiv für slavische Philologie« slične načelne prigovore: »Und doch, wer wird es heute behaupten wollen, dass neben Vuk und Daničić Niemand sonst auf das Ehrenamt eines mustergiltigen Schriftstellers der modernen serbokroatischen Literatursprache Anspruch erheben darf? Oder wer wird es sagen dürfen, dass durch Vuk und Daničić schon die letzten und höchsten Ziele der modernen Literatursprache erreicht sind, über die man hinaus nicht gehen dürfe? Gewiss haben diese beiden Schriftsteller, als muthige Vorkämpfer und Fahnenträger, nur den Weg gebahnt, auf welchem unaufhaltsam vorwärts geschritten werden muss, was in der That auch geschieht. Doch bin ich überzeugt, wenn sie lebten und wenn man sie fragen könnte, so würden sie selbst es ablehnen als alleinige Autoritäten gelten zu wollen, da sie gewiss nicht von dem Wahne befangen waren, den ganzen Schatz der serbokroatischen Sprache, sei es auch nur aus dem Bereich des literarischen što-Dialectes, in sich aufgenommen zu haben.« ⁷ Jagić dakle smatra da je pogrešno što je Maretić svoje izvore ograničio samo na Karadžića i Daničića te zanemario druge književnike, ali on ipak pozdravlja pojavu te gramatike jer se tek od njezina objavljivanja može govoriti o zajedničkoj hrvatskoj i srpskoj gramatici: »Von nun an könnte also die Grammatik in allen ihren Theilen für das ganze Sprachgebiet der Serben und Kroaten ein einheitliches Object der pädagogischen, literarischen und wissenschaftlichen Behandlung abgeben, wenn nicht diesem nahe zu erreichten Ideal zwei Kleinigkeiten im Wege wären.« ⁸ A te dvije sitnice jesu, kao što se vidi iz daljega teksta, razlika u zamjeni starog jata, dakle postojanje ijekavskog i ekavskog tipa književnog jezika, kao i uvođenje slova *đ* umjesto *gj*. Ovo drugo nije ipak predstavljalo kasnije nikakav važniji problem, ali ono prvo je, »zbog uskogrudnog shvaćanja Beogradana«, ⁹ donosilo poteškoće u čitavom dosadašnjem 20. stoljeću.

Unatoč takvim kritikama Maretićeva velika i mala školska gramatika službeno su prihvaćene i u tridesetak godina kodificirale su normu književnog je-

⁶ A. Radić, Hrvatski književni jezik, »Vienac«, Zagreb 1899, str. 456-457; 566-568; 584-585; 599-601; 615-616; 629-631.

⁷ V. Jagić, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, recenzija, Archiv für slavische Philologie«, Berlin, 1900, XXII svezak, str. 263-278. Citat sa strane 267.

⁸ V. Jagić, o. c., str. 265-266.

⁹ V. Jagić, o. c., str. 266. (Jene engherzige Auffassung der Belgrader kann zwar nicht gebilligt werden...)

zika i u Hrvata i u Srba. Kasniji priređivači školskih gramatika, počevši od Stjepana Musulina, postepeno su približili narodni i književni jezik proširujući izvore i na djela suvremenih hrvatskih i srpskih štokavskih pisaca.

I »Rječnik hrvatskoga jezika« Broza i Ivekovića iz g. 1901. pretežno se orijentirao na jezik narodne pripovijetke i pjesme, na jezični fond Karadžićeva »Srpskog rječnika«, ali je ipak uzimao građu i iz »Hrvatskih narodnih pjesama«, iz Akademijina »Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika«, iz Stullijeva »Rječosložja« i iz nekih djela M. Milićevića i P. Petrovića Njegoša. Taj je rječnik veći i bogatiji frazeologijom od Karadžićeva rječnika, ali mu je ipak osnovni nedostatak što je glavninu novije hrvatske književnosti sasvim zanemario. Stoga mu je to Antun Radić prigovorio već g. 1901. u svojoj recenziji, navodeći da je uzalud tražio u Broz-Ivekovićevu rječniku, koji ima ukupno 52.279 riječi, neke sasvim obične riječi (*obrisač, kvrgav, crnice* i dr.)¹⁰ Vatroslav Jagić prigovorio mu je u »Archiv für slavische Philologie« g. 1902. još oštrije. Jagić prigovara Brozu i Ivekoviću što su zanemarili kao izvore djela hrvatskih književnika 19. stoljeća, pa navodi kako je u Mažuranićevu spjevu »Smrt Smail-age Čengijića« našao 150 riječi kojih nema u Ivekovićevu rječniku, a u prvih 50 strana Šenoina »Prosjaka Luke« više od 140 riječi kojih nema u Ivekovićevu rječniku.¹¹ Sve je to samo zato što su autori previše robovali narodnim izvorima, a zanemarivali književne. Tako se onda dogodilo da u Ivekovićevu rječniku nema nekih sasvim običnih književnih riječi, kao što su npr. *bitnost, časopis, doživljaj, gledište, izlet, kipar, nahlada, obrtnik, olovka, radništvo, sporazum, stroj, ured, znanost, zvuk* i dr. Ipak i ovako ograničen, »Rječnik hrvatskoga jezika« korisno je izvršavao svoju funkciju sve do najnovijih dana, do pojave »Rječnika hrvatskosrpskoga književnog jezika« g. 1967. Pripada svakako među kamene temeljce novijega književnog jezika.

3

Jagić je u ocjeni Maretićeve »Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika« bio dobar prorok kad se pobojao da će usporedno postojanje ijekavskog i ekavskog tipa književnog jezika uzrokovati nove teškoće. I doista, već 4. studenoga 1913. urednik »Srpskog književnog glasnika«, prof. Jovan Skerlić postavlja pitanje »Istočno ili južno narečje?« u predavanju u Društvu za srpski jezik i književnost u Beogradu. To predavanje objelodanjuje još iste godine u »Srpskom književnom glasniku« i prikazuje u njemu čitav niz prednosti po kojima zajednička »srpsko-hrvatska književnost« treba da bude pisana istočnim, ekavskim narječjem.¹² Te su prednosti uglavnom ove:

¹⁰ A. Radić, Rječnik hrvatskoga jezika, recenzija, »Obzor«, Zagreb, 1901, br. 103, str. 1-2.

¹¹ V. Jagić, Rječnik hrvatskoga jezika, recenzija, »Archiv für slavische Philologie«, Berlin, 1902, XXIV svezak, str. 230-242.

¹² J. Skerlić, Istočno ili južno narečje, »Srpski književni glasnik«, Beograd, 1913, str. 756-770 i 862-873.

1) »Brojem veći i kulturom jači deo srpsko-hrvatskog naroda govori istočnim narečjem; 2) Ekavsko narečje je bilo književno narečje i ranije i danas; 3) Ekavsko narečje je prostije, jednostavnije, lakše; njime bez ikakvih teškoća mogu pisati i jekavci i ikavci; 4) Istočno narečje najzgodnije je za poeziju, i 5) Istočno narečje je ekspanzivno, ono ima silu stvari uza se, ono samo sobom pobeđuje i potiskuje južno narečje.« Uz istočno će narječje, kaže on dalje, »latinica postati opšta književna azbuka«. I već idućeg mjeseca 23. prosinca 1913. raspisuje Skerlić posebnim dopisom »Anketu o južnom ili istočnom narečju u srpsko-hrvatskoj književnosti«, tražeći mišljenje o tom pitanju i od srpskih i hrvatskih i slovenskih književnika i javnih radnika. Njihove odgovore objavljuje u idućim brojevima »Srpskog književnog glasnika«. ¹³ Ima ih u svemu 32.

Kao što uočavamo po citiranim izvancima teksta, Jovan Skerlić shvaća da su Sibi i Hrvati jedan narod i da su njihove književnosti jedna književnost, srpsko-hrvatska. U tom se on slaže s potpisnicima Bečkog književnog dogovora iz g. 1850. koji su govorili i pisali da »jedan narod treba jednu književnost da ima«. Samo ne smijemo smetnuti s uma da su se u drugoj polovici 19. stoljeća jasno formirale dvije nacionalnosti: hrvatska i srpska, pa je sada bilo mnogo teže donositi jedinstvena rješenja nego g. 1850. Stoga su sada, 1914, odgovori anketiranih književnika i javnih radnika mnogo oprezniji i suzdržljiviji. Osobitu suzdržljivost pokazuju lingvisti: Tomo Maretić, Stojan Novaković, Aleksandar Belić, Petar Skok, Milan Rešetar i Jovan Živanović. Njima ne smeta postojanje obaju narječja (Rešetar); ne treba nikomu ništa nametati, neka se svuda po srpskohrvatskim krajevima slobodno štampa i istočnim i južnim govorom, pa će ekavski prevladati (Belić) ^{13a}; jedan drugomu ništa ne smetaju (Novaković); uvođenje ekavice u Hrvatskoj izazvalo bi veliko nezadovoljstvo, već je i fonetički pravopis teško išao, jedan je govornik u Hrvatskom saboru naredbu vlade o fonetici nazvao zločinom (Maretić); neka ostanu oba dijalekta, a na jezik neka se bolje pazi (Živanović); Hrvati imaju ustaljen književni jezik, pa bi uvođenje ekavice izazivalo velike teškoće. Jekavski je govor postao isključivim književnim jezikom Hrvata i jednoga dijela Srba, a ekavski opet isključivim govorom Srba. To je danas činjenica! (P. Skok). Zanimljivo je mišljenje i književnika Ive Vojnovića koji među ostalim kaže odrješito: »Ako jedan dio istočne strane naroda našega nije mogao ili nije htio da primi ijekav-

¹³ Anketa o južnom ili istočnom narečju u srpsko-hrvatskoj književnosti, »Srpski književni glasnik«, Beograd, 1914, str. 114-125, 217-228, 285-293, 375-389, 438-447.

^{13a} Tu svoju misao potanje je A. Belić razradio g. 1915. u knjizi »Srbija i južnoslovensko pitanje«, koja je izašla u Nišu i u kojoj on na str. 33. izriče uvjerenost da će i Hrvati poslije oslobođenja htjeti da pišu »u potpunosti onako kako se piše u Srbiji, ne samo zato što je tako najbolje, nego zato što je to Srbija svojim nacionalnim radom izvojevala bilo na polju književnosti, bilo na polju narodnog oslobođenja«. A u težnji za izjednačivanjem i sjedinjavanjem on ide i dalje, pa na str. 27. iste knjizice doslovno veli: »A Srbija će biti veoma zadovoljna da svojoj braći Hrvatima, pored nacionalnog oslobođenja, donese i crkveno, za kojim su oni dugo vremena uzalud žudeli.« (Ovu bilješku sam dodao poslije Kongresa. Lj. J.)

štinu, ne mora za to da harmoničnija, preciznija i literarnija forma bude žrtvovana onoj drugoj, kojoj ne vidim drugog svojstva do »praktičnosti« ... (str. 289).« Pri tom on aludira na Bečki književni dogovor.

Ali književnici i političari bili su rezolutniji jer oni na taj problem gledaju sa zanosom i s političkom željom za stvaranje nacionalnog, jezičnog i književnog jedinstva jednoga naroda sa dva imena. Ne uzimaju u obzir stručne, nego političke, unitarističke, nacionalističke razloge. Aleksa Šantić je za ekavicu, jer pretežna većina tako govori i jer se njom služe osvjetnici Kosova. Svetozar Ćorović je za ekavicu jer njome govori i piše kulturniji dio našega naroda i jer njome govore junaci sa Kumanova i Bregalnice. Mirko Korolija također se zalaže za ekavsko narječje zbog ratnog prestiža Beograda, a Vladimir Ćerina kaže doslovno: »Pa kad bi, na primer, i bilo više našega naroda koji govori južnim nariječjem, ko bi bio toliko bezobrazan – jest, bezobrazan – da i pomisli oduzeti istočno nariječje onim herojima od Kumanova i Bregalnice ...?« (str. 290).

Za južno narječje zalažu se pored spomenutih Ivan Krnic, Frano Supilo, Ivo Vojnović, Mile Starčević (po pravopisu do 1892), Rikard Katalinić Jerešov, Rikard Nikolić, a za istočno Fran Ilešić, Ivan Hribar, Marko Car, Josip Smodlaka, Vladimir Ćorović (Žrtvujem ijekavicu za ljubav širokom, svesrpskom, ili čak jugoslovenskom narečju), Đorđe Pejanović, Milan Marjanović, Ivo Ćipiko, Vladimir Skarić, Vaso Glušac, Frano Kulišić, Veljko Milićević.

Zbog toga što je uskoro buknuo prvi svjetski rat, anketa nije zaključena nekakvim apelom ili zajedničkim zaključcima, do kojih bi ionako teško došlo nakon disparatnih gledišta. Ostala je za budućnost u uspomeni samo Skerlićeva smjernica o ekavskom narječju i latinici u književnosti Hrvata i Srba. A ta se misao i dalje svakih desetak godina obnavljala i napuštala.

Nešto prije nego Skerlićeva anketa raspisana je u Sloveniji, u časopisu »Veda«, srodna anketa, ali znatno šira po sadržaju: anketa o jugoslavenskom pitanju (»anketa o jugoslovanskom prašanju«).¹⁴ Razumljivo da se u njoj nalaze i pitanja o jeziku, osobito o odnosu slovenskog jezika prema hrvatskosrpskom. U anketi sudjeluju F. Ilešić, Stojan Novaković, F. Supilo, A. G. Matoš, M. Rešetar, Josip Šilović, Josip Smodlaka i drugi javni radnici. Velik dio diskutiranja stoji na stanovištu da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod, pa da je stoga potrebno da Slovenci žrtvuju svoj jezik. J. Smodlaka predlaže da ta tri naroda upotrebljavaju »srpsku ekavštinu pisanu latinicom« za znanstvenu literaturu, za žurnalistiku i višu beletristiku, a Slovenci mogu upotrebljavati slovenski jezik samo za laganu beletristiku (str. 102. i 103). M. Rešetar misli da bi se moglo postići da Srbohrvati zapadnih krajeva, koji pišu jekavski (vrijeme, vjera itd.), za volju Slovencima i Srbohrvatima istočnih krajeva prihvate ekavski izgovor (vreme, vera itd.), čime bi se srpskohrvatski jezik znatno približio slovenskomu (str. 379). Ali Antun G. Matoš protivi se svakoj centralizaciji,

¹⁴ Anketa o jugoslovanskom prašanju, »Veda«, Gorica, 1913, dvomesečnik za znanost in kulturo. Ustanovili: Ivan Prijatelj, Bogumil Vošnjak, Albert Kramer.

pa i onoj, »što se propovijeda u ime plemenskog našeg ujedinjenja; uvijek sam zagovarao autonomiju naših narječja, vrlo žaleći, što se kod nas žrtvovala dija-
lekatska književnost čakavska i kajkavska štokavskoj« (str. 103).

Obje ove ankete pokazuju kako laici, kadšto i u najboljoj namjeri, ne razumi-
ju osobitosti i zakonitosti književnog jezika i kako svoja mišljenja iznose
po subjektivnim i jednostranim kriterijima, ne uzimajući uopće u obzir činje-
nično stanje i prirodni razvitak književnog jezika. Stvorivši fikciju kao da ne
postoje narodi koji zapravo postoje, oni prema toj fikciji samovoljno kroje
sudbinu pojedinih narodnih književnih jezika; ne uzimajući u obzir kako je
razvijeni i stabilizirani književni jezik nekoga naroda velika tekovina i vred-
nota, laici u tu materiju kulture ubacuju političke kriterije prelazeći preko
političkih interesa pojedinih naroda, a misleći samo na svoje. Po nekima od
njih slovenski književni jezik treba da nestane, a po drugima hrvatski knji-
ževni jezik treba da izgubi svoj kontinuitet, treba da izgubi stabilnost koju je
upravo stekao i treba da počne, tako reći, iznova. Pa i argumenti književnog
historika Jovana Skerlića tako su slabi i subjektivni da nijedan od njih pet ne
može izdržati ozbiljnu kritiku. Dalji razvitak književnog jezika ne samo Hrvata
nego i Srba potpuno je demantirao njegove teze. Naprotiv, lingvist Petar Skok
iznio je najmodernije lingvističko mišljenje da stabilizirani književni jezik ne
treba smetati u njegovu daljem organskom razvoju ako ne želimo izazvati
teškoće i štete.

Zbog nerealne osnove i zbog subjektivnih argumentacija većine učesnika,
obje ove ankete u pitanjima jezika nisu dale pozitivne rezultate, osim ako i
njihov neuspjeh ne ocijenimo kao pozitivan rezultat, tj. pokazalo se da se
takvim improviziranim anketama ne može postići ništa trajnije i vrednije. I ta-
ko se onda u dalju budućnost pošlo putovima koji su u Hrvatskoj utrlj Tomo
Maretić, Ivan Broz i njegov nasljednik Dragutin Boranić, i leksikograf Iveko-
vić.

4

Ali tragovi ideje Jovana Skerlića prenijeli su se jednim dijelom i u novu
zajedničku državu Srba, Hrvata i Slovenaca koja je osnovana g. 1918. Pojav-
ljivali su se u časopisima (Jugoslavenska njiva, Nastavni vjesnik i dr.) i na
javnim skupovima prijedlozi o latinici kao zajedničkom pismu Hrvata i Srba
i o ekavici kao zajedničkom njihovom književnom jeziku. Neki su književnici
i prihvatili praktički ekavštinu (A. B. Šimić, A. Cesarec, M. Krleža, G. Krklec,
N. Bartulović, U. Donadini i dr.), ali je i opet prof. T. Maretić u svečanoj sjed-
nici Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 26. travnja 1921. predla-
gao održavanje ijekavskog i ekavskog tipa književnog jezika: »Neki su knji-
ževnici izrekli misao da bi Srbi radi što jačeg narodnog jedinstva imali ostaviti
ćirilicu i primiti latinicu, a Hrvati da bi vraćajući Srbima milo za drago imali

ostaviti južno narječje i primiti istočno. Tako idilički shvaćati stvar može samo onaj kome se ona čini vrlo jednostavna i laka.«¹⁵ Problem unifikacije književnog jezika Hrvata i Srba u ekavskom tipu književnog jezika vrlo je brzo skinut s dnevnog reda jer se u novoj državi nacionalno pitanje nije pravilno riješilo, a isto tako ni socijalno, pa je u atmosferi hegemonističkog i diktatorskog režima proces unifikacije postao apsurdan, te su se i oni malobrojni književnici koji su pri postanku nove države u zanosu prihvatili ekavsko narječje – uskoro vratili standardiziranom ijekavskom tipu maretičevske normiranosti. Kako se ni pravila Boranićeva i Belićeva Pravopisa nisu u svemu podudarala, a književnici i učenjaci nisu ni poduzimali inicijativu da se ona izjednače, diktatorska šestojanuarska vlada imenovala je komisiju jezičnih stručnjaka sa zadatkom da izradi »Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca« (g. 1930). U zadatku nije bilo uključeno izjednačivanje književnog jezika, nego samo izjednačivanje pravopisnih norma. Prof. Beliću je povjereno da izradi »Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika« za ekavski tip književnog jezika, a prof. Boraniću da izradi »Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika« za ijekavski tip književnog jezika. Oba su pravopisa izašla iz štampe g. 1930, prvi u Beogradu, a drugi u Zagrebu, i proglašeni su za službeni pravopis. Kako su oba pravopisa izrađena prema spomenutom »Pravopisnom uputstvu« koje je u pretežnoj mjeri usvojilo Belićeve pravopisne norme, u Hrvatskoj Boranićev Pravopis nije primljen sa zadovoljstvom, pa ga književnici većinom nisu ni prihvatili. Prihvatile su ga samo škole, novine i uredi.

Čim je propala diktatorska vlast, propao je u Hrvatskoj i Boranićev Pravopis iz 1930. Sam Boranić priređuje za Banovinu novo izdanje Pravopisa po načelima svojeg Pravopisa iz 1928. Taj Boranićev »Pravopis hrvatskoga ili srpskog jezika« iz mjeseca veljače g. 1941. ostao je u važnosti i nakon oslobođenja od nacističke okupacije g. 1945. i regulirao je hrvatsku pravopisnu normu sve do g. 1960.

Treba radi potpunosti napomenuti da je za nacističke okupacije Jugoslavije (1941–1945) Boranićev Pravopis bio ukinut i da je umjesto njega ustaška vlast uvela »Hrvatski pravopis« po etimološkim načelima koja su vrijedila do g. 1892, ali u zaoštrenijoj formi. I na književni jezik izvršen je nasilni pritisak izvan dotadašnje norme.

U narodnooslobodilačkoj borbi od 1941. do 1945. hrvatski partizani služili su se u svojoj štampi Boranićevim »Pravopisom hrvatskoga ili srpskoga jezika« iz g. 1941.

---

¹⁵ Vidi »Jezik«, časopis za kulturu hrvatskosrpskoga književnog jezika, Zagreb 1966 67, god. XIV, br. 3, str. 67.

Dok su se vodile te borbe o gramatičku i pravopisnu normu, hrvatski književni jezik razvijao se užurbanim tempom, da bi mogao izvršavati različne funkcije koje su se pred njega stavljale. Već u 2. polovici 19. stoljeća stvorena je za potrebe znanosti i pojedinih struka bogata terminologija, koja nije uvijek bila identična sa srbijanskom, a u 20. stoljeću ta se terminologija razgranala u veliku širinu i dubinu. Humanističke nauke, tehničke, prirodne, medicinske nauke, publicistika, ekonomika, politika, novinstvo, različni sportovi, sve je to unosilo u naš rječnik obilje novih riječi i pojmova, a kako se često stvaralo posebno na zapadu i posebno na istoku, ijekavski i ekavski tip jezika nisu se razlikovali samo po zamjeni staroga glasa jata, nego u znatnoj mjeri i leksički. Stoga je pitanje preuzimanja jednoga tipa književnog jezika umjesto drugog postalo u 20. stoljeću znatno teže nego u polovici 19. stoljeća, mnogo teže i u polovici 20. stoljeća nego u doba Skerlićevo.

U novoj socijalističkoj Jugoslaviji nacionalno pitanje rješava se na osnovi ravnopravnosti svih naroda i narodnosti Jugoslavije, pa se i pitanje jezika svakog naroda i narodnosti rješava po prirodnom pravu i bez ikakva pritiska. Danas je svima sasvim jasno da su Hrvati i Srbi dva naroda, a ne jedan, pa da svaki od njih suvereno odlučuje o svojem jeziku. Tek se u socijalističkoj Jugoslaviji u potpunosti afirmirao makedonski jezik, pa se i odnosi hrvatskog i srpskog tipa književnog jezika utvrđuju sporazumom obadviju zainteresiranih strana. Da bi se u te odnose i u ta prava unijelo više jasnoće i reda, organizirala je Matica srpska u Novom Sadu g.1953. »anketu o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa« zamolivši 110 književnika, lingvista i javnih radnika da iznesu svoje mišljenje o jezičnim problemima u »Letopisu Matice srpske«. U svojem dopisu učesnicima ankete, kojih se odazvalo 36, uredništvo »Letopisa« je istaklo da smatra »da je u centru problema baš pitanje jezika kao takvog, pitanje njegovog jedinstva i perspektive daljeg razvoja, ali ne poričemo važnost ni drugih pitanja. Šta više, smatramo da su ona u čvrstoj vezi sa pitanjima koja smo istakli, a to su: pitanje pravopisa, pitanje pisma (ćirilica – latinica), pitanje – ako hoćete i narečja, zatim pitanje stvaranja rečnika književnog jezika (srpskog i hrvatskog, ili srpskohrvatskog) itd. itd.«

Odgovore književnih i naučnih radnika hrvatskih i srpskih donosio je »Letopis« od mjeseca rujna 1953. do mjeseca prosinca 1954. Iz odgovora većine diskutantata vidjelo se da oni drže da ni dva pisma, a ni dva književna govora ne treba svoditi na jedno pismo i jedan govor. Neki su diskutanti osobito naglasili da nije potrebno povezivati napuštanje ćirilice s napuštanjem ijekavštine jer su to raznorodne vrijednosti.

Kao završetak te ankete uredništvo »Letopisa« sazvalo je u Novi Sad većinu učesnika ankete, da bi se na temelju iznesenih mišljenja utvrdili neki perspektivni zaključci za budućnost. Tako su onda 10. prosinca 1954. potpisani Novo-

sadski zaključci o hrvatskosrpskom jeziku i pravopisu. U tim zaključcima se konstatira da su oba izgovora (ijekavski i ekavski) i oba pisma (latinica i ćirilica) u svemu ravnopravna. Utvrđuje se da je narodni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan jezik, pa je u službenoj upotrebi nužno u nazivu jezika uvijek istaći oba njegova sastavna dijela (srpskohrvatski, hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski, srpski ili hrvatski), ali u neslužbenoj upotrebi dopušteni su i nazivi hrvatski, srpski. Zaključeno je da hrvatsko-srpska komisija jezičnih stručnjaka izradi zajednički pravopis, rječnik književnog jezika i da se poradi na izjednačivanju stručne i naučne terminologije.¹⁶ U duhu tih zaključaka već je izrađen i objavljen g. 1960. »Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika« latinicom i ijekavski, te »Pravopis srpskohrvatskoga književnog jezika« ćirilicom i ekavski. Zajednička redakcija hrvatskih i srpskih jezičnih stručnjaka pristupila je i izradi rječnika književnog jezika hrvatskog i srpskog, pa su prve dvije knjige toga rječnika, od slova A do K, izašle iz štampe u prosincu g. 1967, i to »Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika« latinicom i ijekavski u Zagrebu, a »Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika« ćirilicom i ekavski u Novom Sadu. Preostale četiri knjige treba da izađu do kraja g. 1971. To je prvi rječnik koji je podjednako dokumentiran primjerima iz hrvatskih i srpskih pisaca, stručnjaka, učenjaka. Rječnik nije normativan, nego informativan.

Formirana je i jugoslavenska komisija za izradu zajedničke terminologije, ali je ona već na svojim prvim sjednicama, kojima su prisustvovali i makedonski i slovenski stručnjaci, zaključila da se neće ići na izjednačivanje, nego na popisivanje termina isticanjem onih koji su bolji za vršenje terminološke službe.

Težnja je Novosadskog dogovora da se stvore tolerantni jezični odnosi te da se hrvatski književni jezik i srpski književni jezik namjerice ne udaljuju, nego po mogućnosti približuju, ali bez upotrebe bilo kakve sile, bez ikakva nametanja. Razumljivo je ipak da se u životnoj praksi nije postupalo uvijek dovoljno ravnopravno, jer pristaše unitarističkog i centralističkog rješavanja takvih problema nisu bili sasvim iščezli. Ali duh nove Jugoslavije je decentralistički i federalistički; on priznaje jezična prava ne samo slavenskim narodima Jugoslavije nego i tzv. nacionalnim manjinama, koje se sada nazivaju narodnostima. Tako je onda sasvim sigurno da se eventualni sporovi uvijek mogu riješiti na ravnopravan način, ako ne odmah, a ono u dogledno vrijeme. Stoga, kad je u jezičnoj politici posljednjih godina došlo do nekih nepravilnosti, intervenirali su i politički forumi u smislu ravnopravnosti. Izvršni komiteti Centralnih komiteta Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine izdali su 1967. i 1968. javna saopćenja u kojima se zalažu za ravnopravnu upotrebu ijekavskog i ekavskog tipa književnog jezika, latinice i ćirilice, te pozivaju sve mjerodavne faktore, građane i članove Saveza komunista »da se energično i stalno zalažu

¹⁶ Vidi »Letopis Matice srpske«, Novi Sad, 1955, br. 1, str. 1–126.

za otklanjanje slabosti u jezičkoj teoriji i praksi.« U saopćenju IKCK Srbije 29. prosinca 1967. kaže se doslovno: »Nužno je poštovati prirodu i zakone razvitka jezika. Jezičnim varijantama treba osiguravati ravnopravnost i ne vršiti nasilje nad jezikom. Otvorena pitanja jezika treba utvrditi, rješavati ih mirno i trijezno s punom naučnom i političkom odgovornošću u skladu s normama našeg društveno-političkog sistema.«¹⁷

Takva je dakle jezična situacija u praksi danas. Hrvatska umjetnička književnost je stara preko četiri stotine godina, i njezin je književni jezik u 20. stoljeću stekao izražajnu stabilnost, koja obavezuje sve stvaraoce u jeziku da je razvijaju i usavršavaju. Polustoljetna dilema: ijekavica ili ekavica, latinica ili ćirilica više ne postoji i ne ugrožava ni hrvatski ni srpski tip književnog jezika. Svaki narod ima potpuno pravo na svoj tip književnog jezika i na svoje pismo. Prema tome, osnovna je briga današnjeg vremena uspostavljanje jezične ravnopravnosti u svim krajevima u kojima žive Hrvati, Srbi i Crnogorci.

NARODNI JEZIK U CRNOGORSKOJ KNJIŽEVNOSTI PREDNJEGOŠEVSKOG DOBA

Vojislav Nikčević

Književnoistorijska zbivanja u prednjegoševsko doba, u vremenskom rasponu od prvih početaka pismenosti do 19. vijeka, na jugu naše zemlje, tj. u predjelima današnje Crne Gore, ostala su gotovo neproučena. Bilo je pojedinačnih osvrtâ na neke tekstove s tog terena, međutim, nedostaje opšti pogled i lingvističko osvjetljenje jednog kulturno i jezički vrlo zanimljivog i značajnog perioda crnogorske prošlosti. Proučavaoci, koji su u prvom redu bili istoričari, okupljeni oko cetinjskih, a docnije titogradskih Istorijskih zapisa, baveći se obradom tekstova sa stanovišta svoje nauke, uzgredno su ukazivali i na posebnu jezičku stvarnost. Međutim, zvanična lingvistička nauka, istražujući razvoj jezika na širokom srpskohrvatskom jezičkom području, u konstelaciju tog razvoja ni do danas nije uključila jug naše zemlje. Čak ni u najnovijim publikacijama eminentnih jezičkih stručnjaka, u enciklopedijama uglednih zavoda kakav je Leksikografski, nema ni pomena o jezičkom razvoju na terenu današnje Crne Gore. Propust je utoliko teži kada se ima u vidu da je u Crnoj Gori još od vremena narušavanja ortodoksne upotrebe staroslovenskog jezika u knjigama pa sve do 19. vijeka narodni jezik bio u neprekidnoj književnoj upotrebi, što u potpunosti mijenja naše predstave o razvoju jezika teritorije na kojoj žive Srbi, Hrvati i Crnogorci, a Vukovu reformu uvođenja narodnog jezika u književnost revidira i svodi na pravu mjeru. Ono što je u našoj

¹⁷ Vidi potanje u »Jeziku« 1968, br. 3 i 5, i u »Vjesniku« 29. 12. 1967.